

En dag i Stretensk – ängeln som tvingade makten att se

Berättelse

En ung kvinna på väg österut

Hösten 1915 satt en 27-årig svenska på ett tåg som rullade österut, längre och längre in i det väldiga Ryssland. Hon hette Elsa Brändström. Bara året innan hade hon levt ett bekvämt liv som dotter till en svensk officer och diplomat. Nu hade hon lämnat tryggheten bakom sig för att arbeta som delegat för Svenska Röda Korset bland krigsfångar i Sibirien.

Det var första världskrigets andra år. Miljoner soldater hade tagits till fånga, och bland dem fanns tyskar och österrikare som transporterats i överfulla godsvagnar tusentals kilometer österut. Eftersom Sverige var neutralt och stod utanför kriget, var Elsa en av ytterst få utomstående som över huvud taget tilläts besöka lägren. Det gjorde henne unik: hon kunde se sanningen med egna ögon och dessutom försöka förändra den.

Lägret där döden var vardag

En av platserna hon kom till var Stretensk, ett läger långt ute i Sibirien. Det hon mötte där var värre än någon rapport kunnat förbereda henne på. Tusentals fångar trängdes i barackerna, och en epidemi av fläcktyfus rasade. Sjukdomen spred sig snabbt, framför allt för att de sjuka låg tätt intill de friska. Vattnet var smutsigt, hygien i det närmaste obefintlig, och människor dog dagligen.

Det som kanske upprörde Elsa mest var inte bara sjukdomen utan likgiltigheten. Lägrets chef hade vänt bort blicken. Han lät förhållandena vara som de var och låtsades inte se hur fångarna gick under. För många hade det varit lätt att rycka på axlarna inför en så hopplös situation. Elsa gjorde tvärtom.

Hon vägrade acceptera

Elsa var ung, men hon var orädd och envis. I stället för att bara be om hjälp ställde hon ett bestämt krav: lägerchefen skulle själv följa med och inspektera hela sitt läger, barack för barack. Till slut gav han efter. Och när han väl gick genom lägret, mitt bland de döende, kunde han inte längre blunda för det han mötte. Den till synes enkla handlingen – att tvinga den ansvarige att se – blev början på allt som sedan hände.

Därefter arbetade Elsa metodiskt och praktiskt. Hon skilde de sjuka från de friska och flyttade dem till egna avdelningar, så att smittan inte kunde spridas lika lätt. Hon ordnade sjukrum, organiserade om hur det rena vattnet skulle hämtas och delade ut kläder, mat och andra förnödenheter. Inget av detta krävde stora pengar eller avancerad utrustning. Det krävde i stället ordning, beslutsamhet och en vägran att ge upp. Steg för steg bröts epidemin, och dödstalen började sjunka.

Modellen som spreds

Det Elsa åstadkom i Stretensk stannade inte vid ett enda läger. Hennes sätt att arbeta blev en sorts modell, som hon sedan använde i läger efter läger över hela Sibirien. Med små medel räddade hon på så vis tusentals människoliv. Det var här, bland sjuka och bortglömda soldater, som hon fick det namn som skulle följa henne genom historien: "Sibiriens ängel".

Berättelsen om Stretensk säger något viktigt om Elsa Brändström. Hennes styrka låg inte i makt, rikedom eller en armé i ryggen. Den låg i att hon vägrade titta bort, och i att hon vågade tvinga också de mäktiga att se. Kanske är det just den kombinationen – medkänsla och mod – som gör henne värd att minnas än i dag.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
delegat	person som skickas för att representera en organisation
neutral	ett land som inte deltar i kriget, varken på den ena eller andra sidan
utomstående	någon som inte själv är en del av något
barack	ett enkelt, ofta avlångt hus där många bor
epidemi	när många blir sjuka i samma sjukdom samtidigt
fläcktyfus	en farlig smittsam sjukdom
hygien	renlighet som skyddar mot sjukdomar
obefintlig	finns nästan inte alls
likgiltighet	när man inte bryr sig om något eller någon
vända bort blicken	låtsas inte se något svårt eller obehagligt
envis	ger sig inte, fortsätter trots motstånd
inspektera	undersöka och kontrollera noga
metodiskt	ordnat, steg för steg
förnödenheter	saker man behöver för att klara livet, som mat och kläder
beslutsamhet	att vilja något starkt och inte ge upp
medkänsla	förmågan att känna med andra och bry sig om deras lidande

Läsförståelsefrågor

1. Vad hade Elsa Brändström för bakgrund innan hon reste till Sibirien?
2. Varför var Elsa en av få utomstående som tilläts besöka de ryska krigsfångelägren?
 1. Hon var officer i den ryska armén.
 2. Sverige var neutralt och stod utanför kriget.
 3. Hon hade köpt sig tillträde med pengar.
3. Varför spred sig fläcktyfusen så snabbt i lägret Stretensk?
 1. Fångarna reste ständigt mellan olika läger.
 2. De sjuka låg tätt intill de friska, och hygien var dålig.
 3. Det fanns för få fångar för att man skulle bry sig.
4. Vad menas i texten med att lägrets chef "hade vänt bort blicken"?
 1. Han var blind.
 2. Han låtsades inte se hur illa fångarna hade det.
 3. Han hade rest från lägret.
5. Hur fick Elsa lägerchefen att förstå hur allvarligt läget var?
 1. Hon krävde att han själv skulle inspektera hela lägret, barack för barack.
 2. Hon hotade honom med vapen.
 3. Hon skrev till tidningarna i Sverige.
6. Vilka konkreta åtgärder gjorde Elsa för att stoppa epidemin?
 1. Hon skilde de sjuka från de friska, ordnade sjukrum och rent vatten.
 2. Hon skickade hem alla friska fångar.
 3. Hon stängde lägret helt.
7. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. Elsa behövde stora pengar och avancerad utrustning för att lyckas.
 2. Elsas arbetssätt i Stretensk användes sedan i andra läger i Sibirien.
 3. Elsa smittades själv av fläcktyfus i Stretensk.
 4. Lägrets chef gick till slut med på att inspektera lägret.
8. Texten säger att det som "upprörde Elsa mest" inte bara var sjukdomen, utan likgiltigheten. Varför tror du att hon reagerade så starkt på likgiltigheten? (inferens)
9. Varför var det så verkningsfullt att just tvinga den ansvarige att med egna ögon se eländet? (inferens)
10. I slutet skriver texten att Elsas styrka låg i "medkänsla och mod". Förklara med egna ord hur scenen i Stretensk visar båda dessa egenskaper.

11. Vilket budskap tror du att texten vill ge läsaren? Motivera ditt svar.

Facit

1. Exempel på svar: Hon var dotter till en svensk officer och diplomat och hade levt ett bekvämt och tryggt liv innan hon reste ut som delegat för Svenska Röda Korset.
2. 1. Sverige var neutralt och stod utanför kriget.
3. 1. De sjuka låg tätt intill de friska, och hygien var dålig.
4. 1. Han låtsades inte se hur illa fångarna hade det.
5. 1. Hon krävde att han själv skulle inspektera hela lägret, barack för barack.
6. 1. Hon skilde de sjuka från de friska, ordnade sjukrum och rent vatten.
7. 1. nej (texten säger att det inte krävde stora pengar eller avancerad utrustning) b) ja c) det står inte i texten d) ja
8. Exempel på svar: För att likgiltigheten innebar att ingen ens försökte hjälpa, fast det gick. Sjukdom kan vara svår att stoppa, men att välja att inte bry sig var ett mänskligt val som hon inte kunde acceptera.
9. Exempel på svar: När den ansvarige själv tvingades se lidandet kunde han inte längre låtsas att det inte fanns, och då blev det mycket svårare att neka till förändringar.
10. Exempel på svar: Medkänsla visade hon genom att bry sig om de sjuka och bortglömda fångarna och vilja lindra deras lidande. Mod visade hon genom att vägra ge upp och våga ställa krav på en mäktig lägerchef.
11. Exempel på svar: Budskapet är att en enda människa, med mod och medkänsla, kan göra stor skillnad, och att vi inte bör titta bort när andra lider, även när det är obekvämt.

Bedöm öppna svar efter innehåll, inte efter exakt formulering.

FÖR LÄRAREN

Scenen bygger på dokumenterade uppgifter om Elsa Brändströms arbete i lägret Stretensk 1915, där hon enligt bl.a. Svenskt kvinnobiografiskt lexikon stoppade en fläcktyfus-epidemi genom att skilja sjuka från friska, ordna sjukavdelningar och organisera vattenhämtningen, samt enligt 1914–1918-Online tvingade lägerchefen att inspektera lägret. Berättelsen står i preteritum och lämpar sig för att öva dåtid, bisatser och orsakssamband. Tema: civillurage, medkänsla och att stå upp mot likgiltighet hos makten. De avslutande inferensfrågorna passar för fördjupande samtal eller skrivuppgift.

Diskussionsfrågor

- Elsa tvingade en mäktig man att se det han helst ville slippa se. Varför är det ibland så lätt att "titta bort" från andras lidande?
- Texten betonar att Elsa inte hade pengar eller makt, utan främst mod och beslutsamhet. Vad kan vanliga människor åstadkomma med just dessa egenskaper i dag?

- Är det rimligt att begära att en enskild människa ska riskera sin trygghet för främlingar? Diskutera olika synsätt.
- Finns det situationer i vår tid där människor behöver samma sorts mod som Elsa visade? Ge exempel.
- **Skriv (4 meningar):** Beskriv en person, känd eller okänd, som du tycker visar civilkurage genom att vägra titta bort. Förklara vad personen gör och varför du tycker att det är modigt.

Källor och faktagranskning

- Svenskt kvinnobiografiskt lexikon (SKBL): Elsa Brändström – <https://www.skbl.se/sv/artikel/ElsaBrandstrom>
- Wikipedia (engelska): Elsa Brändström – https://en.wikipedia.org/wiki/Elsa_Br%C3%A4ndstr%C3%B6m
- Populär Historia: Elsa Brändström – riskerade livet för krigsfångarna – <https://popularhistoria.se/krig/forsta-varldskriget/elsa-brandstrom-riskerade-livet-for-krigsfangarna>
- Världens Historia: Sibiriens ängel – <https://varldenshistoria.se/krig/forsta-varldskriget/sibiriens-angel>
- 1914-1918-Online (WW1 Encyclopedia): Brändström, Elsa – <https://encyclopedia.1914-1918-online.net/article/brandstrom-elsa/>

Faktagranskad i juni 2026. Elsa Brändström föddes 26 mars 1888 i Sankt Petersburg och dog 4 mars 1948 i Cambridge, Massachusetts, USA (i cancer). Hon arbetade för Svenska Röda Korset i krigsfångeläger i Sibirien 1915–1920 under första världskriget och kallades "Sibiriens ängel". Hon insjuknade i fläcktyfus 1919 och återvände till Sverige 1920. 1929 gifte hon sig med den tyske pedagogen Robert Ulich; dottern Brita föddes 1932. Familjen flyttade till USA 1934 (Ulich fick tjänst vid Harvard) för att lämna Nazityskland, och i USA hjälpte hon flyktingar undan nazismen. Osäkerhet finns kring exakt dödsorsak (anges som bröstcancer eller bencancer i olika källor) och detaljer kring hennes arrestering i Sibirien (årtal anges varierande som 1918/1920).

Berättelser om svenskar · läromedel för svenska som andraspråk. Skapat inom Läromedelsprojektet. Senast uppdaterad 2026-06-12.